

Mészáros István

Ünnep, ifjúság, iskola – egykor

Az ünnepek a nevelés, az intézményes iskolázás kezdetétől óta átszőtték az iskola világát. A tanulmány a kettő elválaszthatatlan kapcsolatának az alakváltozásait kíséri végig a természeti népek korától az antikvitáson, a középkoron át a közelmúltig. Az írás egyik legfontosabb üzenete, hogy az iskolai ünnepek hitelességét, katartikus erejét a profán természeti világ, a vallások és a történelem értékeinek egységben szemlélése adta meg.

A néprajztudósok az utóbbi száz évben a világ sok táján vizsgálták az úgynevezett „primitív” természeti népek életkörülményeit. Ezek olyan népcsoportok, amelyek távol a modern civilizációtól, a társadalmi-gazdasági fejlődés korai fokán maradtak. Számos ilyen kisebb népcsoportra találtak az amerikai indiánok, a szibériai őslakosok között, azután Afrikában, Ausztráliában, de főként Óceániában.

E természeti népek körében mindenütt élt az *iniciáció szertartása*. A férfikor küszöbére érkezett fiataloknak testi ügyességi próbákat (lovaglás, fadöntés stb.) kellett teljesíteniük. Ezután a próbát sikerrel kiállt fiatalok a törzs „papjai”, sámánjai vezetésével néhány napra magányba vonultak, s ezalatt beavatták őket a törzs vallásos „titkaiba”: melyek a törzset védő szellemek, hogyan kell tisztelni e túlvilági lényeket, melyek az ártó szellemek, mi az ellenük való védekezés módja; kik voltak a törzs jeles nagyjai, kik a törzs e világi ellenségei...

Azt az ifjút, aki kiállta a felnőtttség próbáját és részesült a beavatás szertartásában, nagyszabású – énekes-táncos – ünnep keretében *teljes jogú tagjaként* fogadta soraiba a közösség: ettől kezdve már felnőttként élhette életét a törzsi közösségben.

Ezt a *legősibb ünnepet*, mely a felnőtté érett férfiak életének egyik legfontosabb eseményét vette körül, s amely a közösség számára is jelentős esemény volt, évezredekken keresztül *máig* őrizzük.

Több ezer éves ünnep

Számos vázakép maradt ránk görög földről a Krisztus előtti VI–IV. évszázadokból a *görög úri ifjú* férfivá avatásának szertartása szimbolikus ábrázolásával. Az apa ünnepélyes keretek között átadja fiának a gyakorlati kiképzés végeztével a katonai parancsnokok felszerelését: a sisakot, a páncélt, a lábvértet, a pajzsot és a dárdát, szertartásos jeleként annak, hogy az előkelő ifjú a városállam teljes jogú tagjává vált.

Az *ókori Itáliából* az időszámításunk kezdete körüli időkből irodalmi leírások és utalások találhatók e szertartás továbbéléséről. Erre – a hagyományos szokás alapján – mindig március 17-én Bacchus és Ceres istenek ünnepén került sor, amikor a római nép a termékeny természet e túlvilági oltalmazóit ünnepelte. A családi ház kis szentélyében fellobbant a láng az ősök szellemeinek tiszteletére, s a családfő – az egész család jelenlétében – ünnepélyesen átadta ifjúvát érett s a felnőttkor küszöbére érkezett fiának a *tógát*, amelybe az ifjút szertartásosan felöltöztették. Ezután ünnepélyes menetben a város főterére kísérték, majd a

városházán bejegyezték nevét a teljes jogú polgárok névjegyzékébe. Ezzel jogot kapott arra, hogy szabadon és teljes felelősséggel határozzon további életútja felől. Majd a családi lakoma következett barátokkal, ismerősökkel.

A középkori Európában a *XII–XV. században* a főúri családok elsőszülött fiúgyermekéi egy-egy nagyobb főúri családi várban nevelkedtek, ahol széles körű testi, szellemi, erkölcsi nevelésben részesültek. Ha elérték a férfikort, letelt udvari tanulóidejük. Ekkor – ha kellőképpen kiérdemelték – elkövetkezett neveltetésük-képzésük záró aktsa, a *lovagá avatás*. Ünnepélyes szertartását a hagyományos szokások alakították ki.

Ránk maradt az a főpapi szertartáskönyv, amely nálunk, Magyarországon készült, és a budai királyi udvarban volt használatos. Ez a kódex a lovagá avatás templomi szertartásainak imádságait és énekeit is tartalmazza.

Először a kard megáldása történt az ünnepélyes fényvel megtartott mise keretében. Majd újabb ima hangzott fel: Isten segítségével védje az ifjú lovagot, „hogy ezt a kardot, amelyet ő isteni ösztönzésre kíván felvenni, isteni segítséggel épségben megőrizze”. A díszes kard a lovagi életforma szimbóluma, erre utalnak a további áldást kérő szavak: Isten áldása legyen rajta, „hogy az, akit most e karddal felövezünk, ellenségeit lába alá vesse, s minden csatájában győzelemre jusson mindig sértetlen maradjon.” Ez után következett az ünnepélyes pillanat: az ifjú lovag oldalára felcsatolták a kardot, közben zengett a kórus éneke: „Délceg természetével az ifjak előtt jár... hatalmas leszel a derekadra övezett kardoddal...”

A csillogó fényes szertartást a főpap imája zárta: „Mindenható örök Isten, aki e szolgádat arra méltatad, hogy a kardal karddal felövezzök, védelmezd őt minden ellenséggel szemben égi segítséggel, hogy a harcok viharában mindig helytálljon...”

Az iniciáció ősi szertartása másképpen is tovább élt, jelezve, hogy a *felnőtte válás közösségi kinyilvánítása igen fontos tény mind az egyén, mind a közösség számára*, s ezt kellő ünnepélyességgel kell körülvenni. Ezért kapott szerepet a férfiatavítás a zsidók vallásos életében és ősi szertartásrendjében az ószövetségi idősaktól máig; ezért szolgáltatja ki a katolikus-keresztény közösségben a püspök a bérnálás szentségét, az őskeresztények korától szakadatlan folyamatosságban máig; s ez a funkciója a protestánsoknál a *konfirmációnak*.

Tulajdonképpen ugyanezt a hagyományos tartalmat jeleníti meg egy újabb iskolai fejlemény: a 18 éves korban lehető *érettségi vizsga*, amelynek elmaradhatatlan követő része az *érettségi bankett*. Hivatalos rendeletre 1850-től tartanak hazai középiskoláinkban érettségit. Előbb csak fiúknak nyílt erre lehetőségük, a leányok csupán 1900-tól tehetnek középiskolai érettségit. Az ősi szertartást próbálták az elmúlt évtizedekben nálunk egy másféle profán-civil formában meghonosítani a *személyi igazolvány ünnepélyessé formált átadásával*, 16 éves, majd 14 éves korban. A szándék azonban sikertelen maradt.

Iskolai ünnepek a középkorban

A mai európai iskola – az, amit ma iskolának nevezünk – a VII–VIII. században alakult ki Nagy Károly frank birodalmában, illetve angolföldön. *Alcuin* és *Beda Venerabilis* keresztény iskoláinak mintájára gyorsan elterjedtek egész Európa nyugati és középső részén a kolostori, a székesegyházi és a plébániai iskolák.

Tanév ekkor még nem volt, mindegyik hétköznapon folyt a tanítás. Ennek megszokhatatlan folyamatát azonban a *közösség ünnepei tagolták*. Egyrészt a legkiemelkedőbb ünnepek: *karácsony, húsvét, pünkösd* nyolc-nyolc napon át tartó ünnepe; azután *további egyházi ünnepek* sokasága, illetőleg a *vasárnapok* hétnaponként visszatérő ünnepnapjai. Ezek az ünnepek foglalták keretbe mind a helyi

hívőközösség, mind az abba betagolt iskolai tanulók – tanulással, munkával, kemény fegyelemben folyó – hétköznapijainak életét. Ezek a napok egyrészt kiemelték a tanulókat a hétköznapi egymasutániságából, másrészt az ünnep *fellemelő élményével* frissítették fel életüket.

Az ünneplés középpontjában a *templomi szertartás* állt: a szentmise liturgiájának drámájával, amelynek ők is aktív résztvevői, az abban felhangzó irodalmi szövegekkel, énekekkel; a templommal mint különleges épülettel, boltíveivel, freskóival, szobraival, különleges fényeivel, az ünnepi ruhákkal. Mindez különbözött a hétköznapi megszokottságától, ugyanakkor sokirányú *komplex hatásrendszerrel* vette körül az egyént és a közösséget. S mindig a közösség együttesében ünneplte a tanulóifjúság, megízelve a közösségi ünnep lelkesítő-erősítő érzését-élményét. Nem az egyén, nem is az iskola, hanem mindig az *egész közösség ünnepe* volt mindegyik vasárnap, mindegyik kisebb-nagyobb ünnep. Ugyanakkor ezek a napok – kezdettől fogva máig – a felszabadultság, a pihenés, az öröm, a játék, a szórakozás alkalmai is voltak, természetesen a bővebb evés-ivás lehetőségeivel is feldúsítva.

De a középkorból számos más, *kifejezetten iskolai diákünnepet* is ismertünk. A X. századtól a XV–XVI. századig élt az iskolákban a december 28-i aprószentek ünnepén tartott *„fordított nap”*: ezen a napon a diákság vette át az irányítást az iskolában, a nagyobb diákok nemcsak a kisebb diákokat, de a tanárokat is „egzcírozathatták”.

A templomban külön zsolozsmát tartottak ezen a napon az iskolások, s ezen a nagydiákok közül választott *„diákpüspök”* vezette a szertartást, teljes főpapi ornátusban, püspöksüveggel, pástorbottal. (Ez a diákpüspök került át azután a december 6-i Szent Miklós-napra mint jószágos Mikulás; belőle vált a március 12-i gergelyjárás püspöksüveges főszereplője is.)

Ugyancsak a X. századtól a XVI. századig – sok helyütt még tovább is – élt a *nagy farsangi diákmulatság*: a hamvazószerda előtti vasárnap, hétfő, kedd – a „húshagyó”, a „farsang farka” – gyakran *szertelenségekre* is átcsapó nagy vigásságra. Ezért ezt így is nevezték: „festum stultorum” vagyis bolondünnep.

A XI. századtól kezdve a nagyobb ünnepeken a kolostori és székesegyházi iskolák nagydiákjai sajátos módon emelték a szertartások fényét és érdekességét: *dramatikus játékokat* adtak elő.

Ilyen volt például – magyarországi dokumentumaink is vannak már a XI. századból – a karácsonyi ünnepkörbe tartozó vízkereszti *háromkirályok csillagtörténete*; a másik a húsvét hajnalán tartott templomi szertartás közben a *Krisztust kereső asszonyok történetét* (természetesen mutálás előtt lévő szopránhangú iskolás fiúkkal) megjelenítő párbeszédese színjáték.

Mindkét középkori játékot megőrizték hazai iskolásaink mint népszokást egészen a XX. század közepéig: a vízkereszt előtti napokban a falusi iskolás fiúk az ügyesen megszerkesztett kiugratható kivilágított csillaggal és dalaikkal, verseikkel járták a portákat; húsvét hajnalán a falusi legények szokása volt a közelmúltig sok faluban a Krisztus-keresés.

A XII–XIII. században jöttek létre az első egyetemek Nyugat-Európában, s az egyetemeken már *névükben szervezték meg az oktatást*. A tanév két félévből állt: a tavaszi félév március 12-e táján, Szent Gergely napja körül, a téli félév november elején kezdődött.

A tudós *Szent Gergely pápa* az iskolák védőszentje volt, ezért a tavaszi félévkezdetet nagy ünnepélyességgel tartották meg az egyetemeken. Majd ezt a szokást átvették a többi városi iskolák, később a falusi iskolák is.

A középkori szokás nyomán a német nyelvterületeken, a skandináv országokban még a XX. században is nagy közös városi ünnep volt a *Gergely-nap* (Gregorienfest, Gregoritag), jelmezes felvonulásokkal, profán színjátékokkal, diák- és polgármulatsággal. Hazánkban nem a városok, hanem a falusi iskolák őrizték meg a Gergely-nap egykori félévkendő emlékét: a gergelyjárás iskolás népszokása keretében a falusi iskolás fiúk egyrészt az ekkortájt iskolába készülő kisgyerekek előtt – őket otthonukban felkeresve – verssel-dallal-táncsal az iskolai élet szépségét és hasznosságát bizonygatták (jó pszichológiai fogás a „beszoktatásra”!), másrészt adományokat gyűjtöttek (ennek fele a tanítót, másik fele a gergelyjárókat illette). A gergelyjárás dalait *Kodály Zoltán* remek kórusműben dolgozta fel.

A középkori Gergely-ünnep tehát a *tanévkezdő ünnepély* első megjelenése az iskolatörténetben.

A középkorban, de még az utána következő két-három században is, néhány naphoz különleges iskolás szokások tapadtak.

Az említett aprószenetek napi „fordított nap” helyébe idővel a *vessző ünnepe* került. A *vesszőt*, illetve a *vesszőcsomót*, a *virgácsot* – a görög-római iskolák igen keményen fenytő eszközeit – szelidebb formában vették át a középkori iskolák, inkább az „elrettentés” volt iskolai jelenlétének elsődleges szerepe. Ezért még külön ünnepet is kapott december 28-án. Az erre a célra szolgáló, egy tanévre való *vesszőmennyiséget* ugyanis e napon a pedagógusok vezetésével maguk a tanulók gyűjtötték össze – vidám kirándulás keretében – az erdőben, a bokros helyeken. Ezeket azután a templomban a pap – az egész iskola jelenlétében – ünnepélyesen megáldotta. Ismerjük ennek XVI. századi hazai liturgikus imáját: „Legyen büntől tisztító, javító hatása e vesszőknek, s aki alázatosan aláveti magát e vesszők csapásainak, attól távozzék az ördög minden kísértése...”

Ebből a középkori iskolai ünnepből ugyancsak a XX. századig élő falusi iskolás népszokás keletkezett. Aprószenetek napján mustármagért a szomszédba küldik a gyereket, ahol *vesszővel* néhányan gyengéden rájuk magának, ilyenféle kívánságokkal: *beteg ne légy! egészséges légy! friss légy!* A szakemberek véleménye szerint e XX. századi – a század elején még az egész ország területén élő – iskolás népszokásban nem csupán a középkori keresztény szertartás hagyománya őrződött meg, hanem annál sokkal régebbi idők emléke is benne él: *így történt valaha a pogánykori ráolvasás is!* A pogány és keresztény motiváció – egyébként szorosan összefonódó – kettősség-egység-egység őrizte meg falusi népünk e szokása.

A katolikus egyház egyik szentje volt *Szent Gallus* (magyarul Gál, nálunk ritka keresztnév). A „gallus” szó magyarul kakast jelent. Ezen a napon rendezték a középkorban, de később, a XVII–XVIII. században is a városokban nagy népszerűségnek örvendő *kakasviadalokat* a diákok. Felmérésített kakasokat engedtek egymás ellen a drukkoló diákság karéjában, s az egymást tépő-karmoló kakasok közül a győztest vezénylő (azaz bottal ösztökélő) diákcsoport lett a vesztes kakas, jóízű lakoma formájában. (A „kakasütés” egyébként ősi, az emberiség hajdankorába visszavezethető állatáldozat maradványa – állapították meg a tudósok.)

Szelidebb volt *Szent Márton napjának* diákvigassága: ekkor egyrészt sok helyen ludat volt illő ajándékozni az iskolamesternek (Szent Márton legendájában szerepelnek a ludak, ezért kapcsolódott össze személye e szelíd háziállatokkal); másrészt jó szórakozás volt a libák szárnytollaliból összegyűjteni az frótollnak való, erre minden szempontból alkalmas tollakat.

A XIV–XVII. századokban az európai városok polgárságának életében elmaradhatatlan kedves színt képviseltek a rekordáló diákok. A *rekordáció* nem volt más, mint az iskola jó hangú diákcsoportja által előadott énekes köszöntés a város előkelőinél, az iskolarektor vezetésével.

Jó alkalmat adott a rekordációra a városi polgármester megválasztása, az új főbíró köszöntése, a névnapok, a születésnapok, a karácsonyi, újévi és húsvéti jókívánságok, az esküvők, a keresztelők, a vendégfogadások. Latin és népnyelvű, egyházi és világi dalok hangzottak fel ezeken az ünnepi köszöntéseken, amikor a főpapokat, főurakat s a polgári előjárókat városi házukban köszöntötték a rekordáló diákok, egy- vagy többzólamú énekeikkel, esetleg hangszerkészítéses dalukkal színesebbé téve az ünnepet.

Ilyen rekordálás keretében énekeltek a pesti iskolások 1458 hideg januárjában a polgárházakban: „Mátyást mostan választotta mind ez ország királyságra...”, az ifjú, 16 éves Hunyadi Mátyás mellett korteskedve. Ez az első politikai célatú hazai diákdemonstráció hazánkban.

A XIV–XVIII. századokban a városok életének ugyancsak évről évre visszatérő, az egész város lakossága számára emlékezetes ünnepi eseménye volt a *diákok színjátéka*.

Ezek egyike volt a húsvét ünnepe előtt, nagypénteken a város főterén előadott *passió-színjáték*, vagyis Krisztus szenvedéstörténetének dramatikus-szeroposztásos megjelenítése. Az egyes szerepeket kisebb-nagyobb diákok, a céhek legényei és mesterei játszották, az iskolarektor betanításában. A „tömeg”-et természetesen az iskolások „alakították”.

Ugyancsak színjátékkal emelték az iskolások az ünnep áhítatát (egyben élvezetes-látványos szórakozást is nyújtottak a városi lakosságnak) Úrnapján. Az ekkor szokásos nagyszabású körmenet vonulásának négy megállásakor – a város négy különböző pontján – az alkalomhoz illő, témában hozzá kapcsolódó jeleneteket adtak elő.

Kiemelkedő irodalomtörténeti-dramatörténeti jelentőségűek voltak a XVII–XVIII. század folyamán a székelyföldi *Csiksomlyó* ferences szerzetesrendi kolostorának és gimnáziumának *passió-előadásai*. Erdélyi-székelyföldi ízes magyar nyelven őrizték meg ezek a szövegek – amelyek lényegében a helyi ferences szerzetesek művei, hagyományos szövegek alapján – a korábbi századok magyar nyelvének és hazai drámahagyományainak örökségét. Ugyanakkor ezek az előadások – a csiksomlyói domboldalon mint valamely nagy amfiteátrumban előadott tragédiák – hatalmas tömegek katartikus együttérzéses részvételével folytak az évszázadokon keresztül: a bensőséges vallásos hitet, egyben a magyar nyelvet s a tiszta magyarságtudatot egyaránt erősítve, szilárdítva.

A XVI. század végén, az 1590-es években a jezsuita szerzetesrend végrehajtotta a középkori katolikus iskolarendszer alapvető átfogó európai reformját, és kialakította az iskola mai belső szerkezetét. Ekkortól kezdve a katolikus iskolákban a tanítást a tanévnyitó egyházi-iskolai ünnepély – a *Veni Sancte* – nyitja meg, s a hálaadó-összegező tanévzáró ünnepély – a *Te Deum* – zárja.

A XVI. század közepén s második felében a hazai nagyobb katolikus iskolák zöme *protestáns vezetés alá került*, s belőlük alakultak ki a későbbi jelentősebb protestáns kollégiumok. Ezekben is folytatták a tanévkezdés-tanévzárás ünnepélyeit, valamint a Gergely-nap megünneplését. Kezdetben az iskolai diákszínjátást is tovább művelték, de a XVII–XVIII. században ezeket a protestáns egyházi hatóságok eltiltották.

A XVII–XVIII. század iskolai ünnepei

A középkori európai iskola sok ünnepe, szokása, diákvigassága megszakítatlan folyamatosságban tovább élt a XVII–XVIII. században is. Felerősödött azonban ekkor mindegyik egyház iskolájában az egyházi ünnepek sajátos funkciója. Mind a katolikusok, mind a protestánsok iskolái, helyi egyházi közösségükkel együtt nagy fénnel ünnepelték meg a karácsonyt, a húsvétot, a pünkösdöt: ez a *nagy barokk egyházi ünnepek* időszaka, énekkarral, zenekarral, különleges zeneszámokkal. Ennek legkiemelkedőbb példája *Johann Sebastian Bach* lipcsei Tamás-iskolája és Tamás-temploma.

A katolikus iskolák és templomok diákjainak különleges élményt nyújthattak a vasárnapok és ünnepek az ekkoriban épült új barokk *templomokban*: a hatalmas csarnokok, az új szemléletben készült oltárképek, freskók, színpadszerű oltárépít-

mények, szoborkompozíciók közegeiben. Ekkor már mindegyik nagyobb templomban volt zenekar, s az énekkarban az iskolás diákok is fontos szerepet játszottak.

A jezsuiták ekkor épült hatalmas új iskolaépületeiben fontos pedagógiai-művészeti-esztétikai nevelési szerepet kapott a *külön iskolai színházterem*. Ilyet mindegyik iskolájukban létesítettek. Itt játszották el a diákok – tanévenként számos alkalommal – a nagy számban készült *iskolai színjátékokat*, minden nagyobb egyházi és iskolai ünnepen sor került ilyenre.

E diákszínházaknak széles körű európai repertoárjuk volt, amelyet a különböző országok jezsuita iskolái sorra előadtak. De a helyi tanárok helyi témákat is feldolgoztak. A magyar történelem sok kiemelkedő személyisége (például Szent István, Szent László, IV. Béla, Hunyadi János, Mátyás király stb.) került színpadra; a török elleni háborúk különféle eseményeit, hadvezéreivel kapcsolatos történeteket is feldolgoztak terjedelmes iskoladramákká. De más népek történeteit, európai vándortémákat, afrikai, indiai, kínai históriákat is színre vittek a jezsuita gimnáziumok színpadain. E színelőadásokra a szülőket, a helyi előkelőségeket és polgárokat is meghívták, s így a város nagy közösségi kulturális eseményévé váltak a gimnazisták e rendezvényei. Jelesebb iskolákban különleges alkalmakkor kisebb operát, daljátékokat is előadtak a „diákművészek” (a soproni jezsuita kollégium színháztermében például gyakran szerepelt a szomszédos Kismartonból az Eszterházyak híres zenekara).

A katolikus iskolák és kollégiumok különös ünnepélyességgel ülték meg *védőszentjük ünnepét*: Szent Imre, Loyolai Szent Ignác, Assisi Szent Ferenc, Kalazanci Szent József napja a diákok, pedagógusok, szülők közös ünnepe volt, együtt az óket körülvevő hívőközösséggel.

A XVI–XVIII. században a *falusi iskolák* ünnepnapjai is színesedtek: a középkori eredetű betlehemezés, háromkirályozás, gergelyjárás mellé újak is csatlakoztak. Különösen kivirágzott a virágvasárnaptól a húsvétvasárnapot követő fehérvasárnapig tartó ünnepek csokra.

A virágvasárnap előtti szombaton a falusi iskolás fiúk-lányok tanítójuk vezetésével kivonultak a környékre barkát szedni (a középkori vesszőgyűjtés párja!). Szombat délelőtt az iskolások ünnepi ruhában gyülekeztek az iskolában: a lányok hajában fehér szalag, a fiúk felpántlikázott papírcsákóban (a gergelyjárás is így történik). Innen párosával vidám énekszóval kivonultak a zöldbe, itt játszottak, majd letelepedtek, s elfogyasztották a magukkal hozott elemózsiát. Ezután hozzáfogtak a barkaszedéshez; azt bevégezve visszaindultak a faluba, de most már komolyan, virágvasárnapra vallásos énekeket énekelve. A faluban harangszó fogadta őket. A templomot háromszor megkerülték, majd a templomban a szentély falához lerakták a gyűjtött barkákat; amelyeket a másnapi, virágvasárnap szertartáshoz használtak a hívek.

Virágvasárnap a lányok a *kiszejárás, villózás* során ugyan a rossz, az erkölcsi véték, a bűn szimbólumát, a szalmabábút puasztították el a patak vizében, de e népszokás az ősi természeti ünnepet is megőrizte, tovább éllette: a téltemetést, a tavaszhírvást, a természet „jóindulatának” megszerzését.

Nagycsütörtökön és nagypénteken került sor a *kerepityelésre* (másként pörgetés, kerepülés). A nagyhét szertartások ekkor délelőtt folytak. Nagycsütörtökön a délelőtti misén a harangok elnémultak. Ettől kezdve a szertartások kezdetét hírül adó jeladás a falu lakossága számára az erre a tisztségre kijelölt iskolás fiúk feladata volt. A tanító összeállította a csoportokat, kijelölte a „kapitányokat”, kiosztotta az utcákat. Nagycsütörtökön délutáni lamentációra, nagypénteken délelőtti szertartásra, délután lamentációra, nagyszombat délelőtti misére kellett – az erre a célra fabrikált, keőlen nagy zajt adó eszközzel – kerepelni, mindegyik alkalom előtt negyedóránkénti időközökben háromszor.

Egy másik iskolás feladat: a „*piátusverés*”. Nagypéntek délután az iskolások összeszedték a házaknál található rossz deszkákat, ládákat, különféle kidobált faanyagot; ezeket a templom elé hordták, és a nagypénteki lamentáció után ezeket botokkal verve hatalmas zajt csaptak. Az így

összegyűjtött és felaprított fadarabokból gyűjtötták meg nagyszombaton a megszentelésre váró tüzet.

Ezeknek a sajátos ünnepi diáktevékenységeknek egyrészt praktikus funkciójuk volt (gyűjtés, jeladás stb.). Másrészt *közösségi szolgálat* volt ez: az egész falu lakosságának ünnepén ők e speciális foglalatosságokkal vettek részt, ez beépült az egész közösség ünnepének szépségébe, jól megrendezetségébe, mindenkinek élményt nyújtó hatásába. Ugyanakkor örömteli játék is volt ez, szórakoztató, leleményességet, ügyességet kívánó és bizonyító tennivaló.

Mindezekből alakult ki az év visszatérő nagy ünnepeinek *sajátosan színes élményvilága*: a teljes embert – értelmét, érzelmeit, akarat-erejét, testi ügyességét – igénybe vevő és átjáró nagy ünnepi élménye, amelynek újra való visszatérését olyan jó várni, olyan jó arra készülni, olyan jó abban – a többiekkel együtt – részt venni.

Az említettekhez hasonló funkciókat töltött be a falusi iskolások életében a húsvét hajnalán szokásos *Jézus-keresés* és a fehérvasárnapi *komatál*, e tálon a tojásküldés szokása. Ezekben – az előzőnél a napfelkelte elbűvölt csodálata a démbetétőről, a másikban a tojás ősi szimbóluma – hajdankori pogány elemek is rejtőztek, akárcsak a barkavesszőkben, a kiszejrásban vagy a kerepityelés és a pilátusverés óriási hangeffektusaiban: *ebben alighanem a valamikori pogány „démonűzés” mozzanata kapott keresztény motívációt.*

A két héten át tartó nagy húsvéti élményegyüttest csupán az utóbbi száz évben gyarapította a gyerekek *husz évhétfői* locsolása, ami a középkori és XVI–XVIII. századi egykori rekordáció kései utódja.

A régi iskolákban a diákünnepnek mindig valamiféleképpen *egyházi ünnepet* jelentettek. Az *állami-városi* iskolák megjelenése – az 1850-es évek – után ezekben a nem egyházi iskolákban továbbra is megünnepelték a hagyományos egyházi ünnepeket. Még a materialista-ateista ideológia alapján álló *szocialista-kommunista* iskolarendszerben is (1948–1990 között) kétnapos ünnep maradt a karácsony és a húsvét, de a korábbi *karácsonyi* és *húsvéti* szünet nevét téli és tavaszi szünetre változtatták.

Hazai iskoláinkban az *első világi jellegű profán ünnep* az 1777-ben kiadott Ratio Educationis nyomán kapott helyet. Ez elrendelte, hogy iskolai ünnepélyt – és ezzel együtt tanítási szünetnapot – kell tartani az *uralkodó – ekkor Mária Terézia – születésnapján*, május 13-án.

Az 1806-i Ratio Educationis az uralkodó születésnapját és névnapját egyaránt megülni rendelte az iskolákban. Majd a XIX. század közepétől a születésnap megünnepelése elmaradt, de változatlan folyamatosságban megünnepelték hazai állami, városi és egyházi iskoláink a *mindenkori államfő névnapját*: 1916-ig Ferenc, 1916–1918 között Károly, 1920–1944 között Miklós, 1946–1950 között Zoltán napját. 1950-ben ez az iskolai ünnepnap megszűnt, mivel megszűnt a köztársasági elnöki tisztség.

Az 1777-i Ratio Educationis rendelkezett a korábban is meglévő *tanévkezdő-tanévzáró ünnepélyekről*. Ez olvasható a 235. §-ban:

„Az iskolaév elkezdése kellő fényvel történjen, s ehhez bizonyos ünnepélyesség szükséges. Ezért a tanulók osztályok szerint elrendezve ünnepi ruházatban vonuljanak a templomba, majd az istentisztelet után az iskolába. A menetet a városi tanács, a plébános s a helyi kiváló személyiségek együttese koronázza meg, hogy azok őket az iskolai törvények lelkiismeretes megtartására, az illő erkölcsös magatartásra, tanulmányi kötelességeik teljesítésében a lelkiismeretes szorgalomra atyai módon buzdítsák és serkentésék.”

Ugyanilyen ünnepélyességgel kell a tanévzáró ünnepélyt is megtartani, a legnagyobb nyilvánosság előtt. Itt kell kihirdetni, hogy kik voltak a tanév folyamán a *legjobb tanulók*, s itt kell kiosztani a jutalmakat. Ezek a következők lehetnek: érem, kép, könyv. Ettől kezdve elengedhetetlen tartozéka – ma is – az évről-évre tartott ünnepélynek a *jutalomkönyv*.

Reformkor, dualizmus

Az 1820-as, 1830-as években alakultak meg iskoláinkban az *önképzőkörök*, *olvasóegyesületek*, illetve ekkor indult meg nagy lelkesedéssel az iskolákban a *magyar nyelvtan és a magyar irodalom tanítása*. A reformkorban jelent meg tanárok-diákok rendezésében a *magyar irodalmi ünnepély*.

A szombathelyi vármegyei liceumban – ide 16-18 éves fiatalok jártak – a neves nyelvtudós, *Bitniz Lajos* minden évben nagyszabású összejevetelt szervezett a *magyar nyelv ünnepelésére*. Ezekről nyomtatott műsorfüzetet is kiadtak, benne számos helyi, illetve országosan neves költő verseivel. 1823-ban ez volt a műsorfüzet címe: „A szombathelyi bölcselkedést hallgató két osztálybeli nemes ifjúságnak mely a nemzeti csinosodást igaz lélekkel előmozdítván, annak dicséretes próbáit adta e folyó 1823. esztendő augusztus hónap 18-án, sok fényes uri vendégek jelenlétében tartott próbatétel alkalomatosságával.”

Az 1825-ben tartott ünnepély műsora:

1. Mely változásnak alá vagyon vetve az élő nyelv? Beszédben beköszönt Vadász Ferenc.
2. A falusi élet örömei. Érzékeny festés. Bartha Antal.
3. Az eléggel bíró szegény Jakab. *Engelnek* írásaiból magyarázta Dobóti Imre.
4. A nándorféhegyi ütközet 1456-ban, Hazánk hőségének, Hunyadi Jánosnak végső diadalmá. Történetírás. Farkas András.

5. Virágok és remények. Hasonlat. Ágoston István.”

A szegedi piaristák által vezetett *Olaszóegyesület* ünnepélyes megnyitása 1840. november 5-én volt. Az egyik növendék előadta saját költeményét „A szegedi bölcselkedői olvasó társaság megnyitásaikor” címmel; egy másik saját hazafias versét szavalta. Ezután két kortárs szerző költeménye következett: *Kisfaludy Károly* „A budai harcjáték”, valamint *Czuczor Gergely* „Drégely” című verse hangzott el, egy-egy növendék előadásában. Végül előadás szót „A magyar szótagekről és versmértekekről”, ezt is az egyik hallgató terjesztette elő, amit azután a társaság tagjai megvitattak.

Egy-egy tanévben több sikeres irodalmi ünnepélyt tartottak, az 1841-i körülményekben ez volt az összegzés: „A várakozást felülmutal haladás, különféle érzelmek összes felbuzdulása számos vendéget köz-öröme, eljén-zengésre hevite, s azon óhajjal hagyá el mindenki a tudománynak szentelt termet: vajna ezen haza és nemzeti nyelv iránti buzgalom tovább is az ifjak szívében fenntartatnék, s hogy így édes hazánk hű és igazi fiai lennének!”

Az 1840-es években az ünnepélyeken a legtöbb verset a szegedi olvasóegyesületben a következő költőktől szavalták: *Vörösmarty*, *Berzsenyi*, *Kisfaludy Károly*, *Petőfi*, *Arany*, *Bajza*, *Czuczor*. Jól megfigyelhető: ezek mind kortársköltők!

Ezek az 1840-es évekbeli szegedi olvasóegyesületi ünnepélyek az egész város számára nagy eseményt jelentettek, sok érdeklődő városi lakos részt vett ezeken, a különféle társadalmi rétegekből. A reformkorban számos városunk iskolájában történt ez ugyanígy.

Voltak *spontán, alkalomszülte iskolai ünnepélyek is*. Sok ilyen zajlott le 1848 forradalmas tavaszán. Az 1848. március 15-i pesti forradalom hírére a székesfehérvári ciszterci gimnázium épületének homlokzatára széles vörös zászlót feszítettek, s rá fehér és zöld betűkkel rakták ki: „Az ifjúság óhajta: legyen boldog a haza!” Tehát egyetértésüket fejezték ki a pesti ifjakkal: nemzeti függetlenséget, polgári reformokat kívánnak ők is. A város lakossága nagy érdeklődéssel újságolta a gimnazisták transzparensének üzenetét. Sajátos márciusi ünnepélye volt ez Székesfehérvárnak.

A szabadságharc leverése után nem maradt el a megtorlás. 1849. szeptember 23-án fegyelmi tárgyalást tartottak a ciszterci gimnázium teljes tantestülete számára az állami tanügyi hatóság új képviselői. A gimnázium naplója így öröktette meg az ellenük szóló hivatalos vádat:

„Több tanár a téveszmék tömkelegébe sodortatva, a patriotizmus színe alatt, eltértek hivatásuk céljától, s ahelyett, hogy a forradalom árjának gátat vetettek volna, annak irányát példájuk és beszédeik által maguk is előmozdították, s hogy az effélekre hajlandó ifjakat megnyerjék, nemcsak engedékenyséjük, hanem gondatlan beszédeik és magaviseletük által sok erkölcsi kárt tettek az ifjúságban.” Külön vizsgálták négy tanár vétkeit: „A forradalmi vágytól elragadtatva a veres zászlót a gimnázium főajtójánál kitűzték és viseletük által tanítványaiknak botránnyal szolgáltak.” Az ítélet: a teljes tanári kart elhelyesték a városból az igazgatóval együtt; többeket eltiltottak a tanítástól.

Bizonyos korszakokban az iskolai ünnepélyek *tiltakozó ünnepélyekké*, leplezeten a *hatalommal szembeni tiltakozás alkalmává* váltak. 1861 márciusában ugyancsak a székesfehérvári ciszterci gimnáziumban „honfiúi kötelességük érzetében, hódolva a kor szellemének” tartották a diákok – tanáraik vezetésével – az önképzőkori ünnepélyeket. Ezekon főként hazafias versek, elsősorban *Vörösmarty, Tompa Mihály és Petőfi* költeményeit szavalták diáktársaiknak és a meghívott közönségnek. *Petőfi* neve ekkor, 12 évvel a szabadságharc leverése után, még mindig vörös posztó volt a hatalom szemében!

Az egyik 1861-i önképzőkori gyűlésen egy diák *Czuczor Gergely* forradalmi versét, a „Riadót!”-t szavalta (amelyért tíz évvel korábban súlyos várfogságra ítélték a költőt). Az egyik bíráló diák azonban – a jegyzőkönyv szerint – óvta a szavaltót ilyen költemények szavalásától, mert „a jelen körülmények között ez veszedelem, ha ezt *ott kint* megtudnák, betilthatnák a kört”. Ugyanebben az évben *Pálffy Móric* tábornagy, királyi helytartó látogatta meg az iskolát, s részt vett az önképzőkori ünnepélyén is. Súlyosan megrögtta a tanári kart, mert az egyik diák *Petőfi* költeményei közül „éppen egy politikai irányú verset” szavalt. Vajon melyik lehetett az?

Tüntetésnek is beillett a kiegyezés előtt egy esztendővel, 1866. május 7-én a székesfehérvári gimnazisták nagyszabású Vörösmarty-ünnepélye a megyeháza dísztermében, hatalmas közönség jelenlétében.

Bár egy 1862. május 28-i rendeletével a helytartótanács megtiltotta a Szózat nyilvános éneklését („a tüntetési viselkedés kiirtása céljából”), a gimnazisták ünnepélyét a Szózat és a Himnusz keretezte. Majd a diákok előadásában a következő Vörösmarty-költemények hangzottak el: A vén cigány, Az árvízi hajós, A magyar költő, A jóslat, Az ember élete. Ünnepi beszéd is volt, s az előző évben meghirdetett diákverspályázat győztes alkotását is előadták.

„A vén cigány”-t *Wekerle Sándor* (a későbbi miniszterelnök) szavalta, a verspályázat első díját *Endrődi Sándor* (később a századforduló népszerű költője) nyerte „Vörösmarty szelleme” című ódájával.

1892-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy a középiskolákban mindegyik tanév végén *tornaünnepélyt* kell tartani. Ettől kezdve nagy eseménye volt ez városainknak minden júniusban: katonazenére az iskolások ünnepélyesen felvonultak valamiféle szabadterre, sportpályára, s ott különféle együttes tornagyakorlatokat végeztek, játékos bemutatókat, trefás ügyességi vetélkedőket tartottak. Egyes sportágakban versenyekre is sor került, majd megtörtént az ünnepélyes díjkiosztás nagy nézőközönség jelenlétében.

1896-ban az egész ország megünnepelte a honfoglalás ezereztendő évét, a millenniumot, az iskolások is.

Pozsonyban 1896 tavaszán a Városi Színházban együtt tartotta az ezredéves ünnepélyt a helybeli négy középiskola: az állami főreáliskola, a kereskedelmi akadémia, a királyi katolikus főgimnázium és az evangélikus líceum.

Közösen emlékeztek a közös történelmi múltra, „példát adva mintegy későbbi időknek arra, hogy ha külön iskolákban is, de egy ügyet szolgálunk: a magyar ifjúság nevelésének ügyét, s hogy ez az ifjúság egynek érezze magát, testvéri szeretettel örüljön ezen az ünnepségen”.

A rendező *Godl Mózes* volt, királyi katolikus gimnáziumi tanár, ifjúsági regények neves szerzője. Ő írta az általa elszavalt, bevezető „Ezer év” című ódát. A zenei rendezést *Dohnányi Frigyes* intézte (a nagy zeneszerző, *Dohnányi Ernő* édesapja).

A következő diákzavakot hangzottak el: *Garry János*: Árpád, a honalapító; *Arany János*: Rendületlenül, *Czuczor Gergely*: Hunyadi; *Kazinczy Ferenc*: Szabad Erdély, *Tóth Kálmán*: Előre, *Vörösmarty Mihály*: Szózat.

Bemutattak egy jelenetet *Katona József*, „Bánk bán” című drámájából.

Az ünnepély kiemelkedő száma a melodráma volt. (Ez a műfaj ekkoriban széles körben népszerű volt: epikus-drámai költemény elszaválása, megkomponált zongorakísérettel.) Itt a „Rákóczi” című magyar történelmi témájú melodrámat adták elő. Szövegét abban az időben neves író: *Várady Antal*, zenéjét akkor jól ismert zeneszerző: *Ábrányi Emil* készítette. A zongorakíséretet ellátta: *Bartók Béla*, a királyi katolikus gimnázium 5. osztályos (tehát 15 éves) tanulója.

Ezek az ünnepélyek, amelyek megmozgatták az egész város társadalmát, nem fukarkodtak az idővel: egy egész délelőttön át tartottak. A soproni bencés gimnáziumban például a következőképpen ünnepelték meg a millenniumot 1896. május 9-én:

Az ünnepnap délelőttjén 9 óraker hálaadó ünnepélyes szentmise volt a bencés templomban, majd 10 óraker kezdődött a soproni megyeháza hatalmas dísztermében az ünnepély, gazdag programmal.

1. Megnyitó beszéd. Mondja *Horváth Kristóf* igazgató. 2. *Kölcsey*: Himnusz. Éneklí a gimnázium vegyeskara. 3. Ünnepi beszéd. Mondja *Mérei Kálmán* bencés tanár. 4. Rákóczi imája: Ének a kurucvilágból. Éneklí a vegyeskar. 5. *Tárkányi Béla*: Boldogsasszony Anyánk. Szavalja *Mihalovits J. VIII.* o. t.: *Mindszenty G.*: Az én hazám. Szavalja *Páloovics J. I.* o. t. 6. *Erkel*: Rézlet a *Bánk bán* című operából. Előadja: a gimnázium zenekara. 7. Új ezer évünk hajnalán. Alkalmi versen jelenet. (Szerepek: *Prohász Árpád*, *Szent István*, IV. *Béla*, *Nagy Lajos*, *Mátyás*, *Zrínyi*, *Széchenyi*, *Kossuth*, *Deák*, első tanuló, második tanuló, epilógus). 8. *Michalovics Ó.*: Királyhímnusz. Éneklí a vegyeskar. 9. *Petőfi*: A magyarok Istene. Szavalja *Bove K. VII.* o. t. 10. *Vörösmarty: Szózat*. Előadja az ének- és zenekar. 11. *Dalmady Gy.*: Csak magyarok legyünk! Szavalja *Becher A. VIII.* o. t. 12. *Erkel*: Hunyadi-induló. Előadja az ének- és zenekar.

Az 1880-as évektől kezdtek spontán módon megünnepelni a középiskolák önképzőkörreiben március 15-ét, emlékezve a márciusi ifjakra, a forradalomra és a szabadságharcra.

1898 óta viszont „szabályos” – tehát szünnappal, istentisztelettel és ünnepélyvel kísért – iskolai ünnep ez a nap mindegyik iskolában, a népiskolákban és a középiskolákban egyaránt. Ezt mindenütt nagy gonddal megszervezték, maradandó élményeket kelteve tanulóikban, pedagógusokban, szülőikben s a helyi lakosságban egyaránt.

A hivatalos rendelkezés azonban azt is előírta, hogy április 11-e is hivatalos iskolai ünnepnap: ekkor kell megünnepelni az 1848-i áprilisi törvények emlékét, tulajdonképpen a „jóságos” Habsburgok napját. A cél nyilvánvaló volt: hogy ellensúlyozzák, illetve elhomályosítsák a magyar szabadságharc emlékét és ünne-

pét. (Ilyenfajta politikai célzatú „árukapcsolás” a közelmúltban is történt: március 15., március 21. és április 4-e összekapcsolása „forradalmi ifjúsági napok” címen, nyilván ugyancsak a március 15-e ellensúlyozása, elhomályosítása céljából.)

A századfordulón azonban az április 11-i ünnepből is *márciusi 48-as szabadságünnepet* csináltak a legtöbb iskolában. A soproni bencés gimnáziumban 1898. április 16-án rendezték először az áprilisi árvények ünnepét. A megkívánt követelményeknek azonban ez az ünnepély aligha felelt meg: ez bizony az 1848-as szabadságharcra, annak hőseire és tragikus áldozataira emlékeztetett! Nem a jóságos Habsburgokról, hanem a magyarság szabadságküzdelmét eltipró diktatórikus hatalomról szövelt.

A soproni vármegyeház dísztermében bemutatott műsor programja a következő volt: 1. Himnusz – énekkar. 2. Megnyitó beszéd – az igazgató. 3. Hunyadi induló – ének-zenekar. 4. Tompa: Múlt, jelen, jövő; Petőfi: március 15-e; Tóth K.: Kik voltak a honvédek? – szavatok. 5. Rudassy: Sikolt a harci síp – ének-zenekar. 6. Tóth K.: Eldőre; Gyulai P.: Világosnál; Tóth K.: Az aradi tizenhárom – szavatok. 7. Részlet Erkel: Bánk bán című operájából – zenekar. 8. Igric-ének – szavolat. 9. Nagy idők nagy emléke. Drámai költemény Balogh Istvántól, hat képből (szerepek: költő, Széchenyi, Kossuth, Bezerédi, Petőfi, Jókai, Deák, magyar polgár, német polgár, magyar génius). 10. Mihalovich Ö.: Királyhymnus – énekkar. 11. Vörtemarty: Jólát: Dalmady Gy.: Csak magyarok legyünk! – szavatok. 12. Vörtemarty: Szózat – ének-zenekar.

A rendező bencés tanár, *Prikkel Marián* (a későbbi jeles irodalomtudós) az iskola értesítőjében elégedetten állapíthatta meg: „Az ünnep, amely a tiszta királyhűséggel egyesült lelkes hazaszeretnek megtestesülése volt, igen szépen sikerült, a nézőközönség osztatlan tetszésével jutalmazta az ifjúság előadását.”

Az április 11-i ünnep azonban a XX. század elején kikopott az iskolákból, viszont 1898 után meggyökeresedett az *október 6-i ünnepélyes megemlékezés* az aradi tizenhárom vértanútábornokról.

1902-ben kezdeményezte *Herman Ottó*, a jeles természettudós a *madarak és fák napját*. 1906-ban erről a minisztérium hivatalosan intézkedett, és kötelezővé tette mindegyik iskolában.

Ezen a napon a diákok tanáraik, tanítóik vezetésével kivonultak a természetbe, és ott a növény- és állatvilág védelméről beszélgettek, közben élvezve a természet szépségét, felfedezve annak rejtett érdekességeit. A környezetvédelem, természetvédelem első jelentkezése ez hazánkban; nem volt más, mint a *szabad természet ünnepe*. Az első világháború utáni években ez az ünnepélyes megemlékezés nap megtartása abbamaradt. 1932-ben újra bevezették, a második világháború éveitől szűnt meg.

A századforduló után keletkezett egy ma kiemelkedő iskolai ünnep: a *ballagás* napja. Ez a két világháború közötti időszakban lett általánossá a gimnáziumok végzett – tehát 18 éves – diákjai számára, az első és középszintű oktatás színvonalától, illetve a tanároktól való elbúcsúzás kifejezéséül. Az 1950-es években vált a ballagás az általános iskolák végző tanulói – tehát 14 éves fiúk és lányok – számára is ünnepi nappá.

A két világháború közötti időszak

1922 tavaszán a vallás- és közoktatásügyi minisztérium arra ösztönözte a középiskolák vezetőit, hogy *vegyék fel valamelyik neves magyar történelmi személyiség nevét*, és a névadó iskolai kultuszával is erősítsék a tanulók nemzeti érzését. Ettől

kezdve választanak maguknak nevet az iskolák, és megünneplik iskolai ünnepély keretében annak napját.

Ugyancsak ettől az időtől kezdve készítettek maguknak zászlót egyes iskolák, amelynek felszentelése nagy ünnepélyességgel ment végbe.

Korábban csupán egy iskolai egyesület működött hazánkban: a *Mária-kongregáció*, katolikus vallásos ifjúsági egyesület. Ezek a XVII. században kezdték meg működésüket hazai katolikus iskoláinkban, s folytatták tevékenységüket egészen 1948-ig. A Mária-kongregáció is rendezett ünnepségeket, s ennek is volt zászlója, melynek felszentelése ugyancsak nagy ünnepe volt az alája gyülekező diákságnak. Az 1910-es évek elején jelent meg iskoláinkban a másik ifjúsági egyesület, a *cserkészet*. A cserkészcsapatoknak is volt zászlójuk.

Az 1920-as évek elejétől alakultak meg iskoláinkban a *sportkörök*, ezek szervezésében tanév közben is számtalan sportünnepélyt rendeztek saját zászlóik alatt.

Az iskolai és az ifjúsági egyesületek zászlói fontos tárgyi kellékei voltak ezután a különféle iskolai ünnepélyeknek.

Az 1930-as években nagy eseményt jelentettek a hazai diákság számára az *Éneklő Ifjúság* egy-egy város egész társadalmát megmozgató énekes ünnepei. Lelkes énektanárok – *Kodály Zoltán* útmutatásai alapján – szervezték meg az iskolai énekkarok közös hangversenyait egy-egy városban, de nem a versenyzetés szándékával, hanem azért, hogy minél többen átéljék a közös dalolás nagy-nagy gyönyörűségét.

Az első nagyszabású dalosünnep 1934. április 28-án zajlott le a budapesti Zeneakadémia nagytermében. A rendezőség tudatosan válogatta ki régi és új zeneszerzők, külföldi és hazai mesterek értékes darabjait. Különösen újszerűvé tette a hatást és élményt, hogy a kórusokat az addigi szokástól eltérően helyezték el a pódiumokon, a nézőtér és az erkélyeken. Az volt ugyanis a cél, hogy az énekkarok meghallgathassák egymást, dalaikkal egymásnak felelgetve gyönyörködjenek egymás énekében.

Kiemelte ezt az estét az ifjúsági kórushangversenyek sorából a *közös kánon* is: hazánkban először ekkor hangzott fel ilyen nagyszabású, megrendítő erejű kánonéneklés. E. Gebhardi (1787–1862) hatásos kánonja nagy élményt jelentett minden résztvevőnek: „Glória szálljon a mennybe fel, jöjjön a földre a béke...” Ez azután a következő évek nagy Éneklő Ifjúság kórustalálkozói mindig felhangzott.

S még ugyanebben az esztendőben az ország számos városában létrejött az új szellemű ifjúsági dalosünnep, felhangzott a vidéki kórusok új hangú művészi éneke, lelkes közös kánonja. Az Éneklő Ifjúság megmozdulásai azután évről évre gyarapodtak, színesedtek az egész országban, egyre újabb városok, iskolák, tanárok, tanítók kapcsolódtak a mozgalomba.

Az 1936. április 25-i budapesti ifjúsági énekes ünnepen hangzott fel első ízben *Kodály* nagyszabású kánonja, *Berzsenyi Dániel* versére: A magyarokhoz, *Bárdos Lajos* vezényletével. A megrendítő erejű forradalmi hevületű művet a mester az Éneklő Ifjúság számára írta, jellegként: „Forr a világ bús tengere, ó magyar...”

Kodály nagyszerű ifjúsági mozgalmát megakasztotta a háború, de azután tovább folytatódtek az egész ország területén a kórustalálkozók, bár már sok akadállyal terhelve. 1948 tavaszán még lelkes ifjú dalosok ünnepelték szebbnél szebb dalaikkal az 1848-as szabadságharc századik évfordulóját, 1948 őszén azonban az új, szocialista-kommunista ifjúságpolitika már másféle irányokba vitte az ifjúsági-iskolai énekyet, kóruskultúrát.

Az Éneklő Ifjúság mozgalma másfél évtizedes léte alatt tíz- és százezer fiatallal ismertette meg a közösségi éneklés gyönyörűségét, felkeltette bennük a magyar népdal és más zenei remekművek szeretetét, megérezte velük népünk alkotóerejének hatalmát, közvetítette számukra az emberiség sok művészi alkotását, megtanította őket arra, hogy megbecsüljenek minden szépséget és értéket, bármely nép hozza létre.

Ebben a szellemben – Kodály szellemében – formálta a fiatalok tömegeiben a közösségi érzést és igazi hazafiságot, s érlelte mély meggyőződésévé azt a gondolatot, amelyet forró hangulatú dalosünnepeiken oly sokszor és oly szépen daloltak a falusi és városi gyerekek, kis- és nagydiákok testvériesen összefonódó dallamokban *Kodály* kánonjában: „Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat...”

Az Éneklő Ifjúság szelleme hatotta át az 1930-as években, egészen 1948-ig a középiskolák önképzőkörökének ünnepélyeit.

A pápai kollégium gimnazistái képzőtársaságának jegyzője ezt jegyezte többek között az 1938. évi jegyzőkönyvbe:

„Március 27-én *József Attilának*, a nehéz életű és tragikus sorsú fiatal költőnek emlékére rendes gyűlés keretében tartottunk emlékünnepélyt. Krónikát *Szabó K. Béla* VII. oszt. tanuló mondott *József Attila* életéről. *Csáky János* VI. oszt. tanuló a költő lelki világát ismertette, kifejtette szociális elméletének alapvető tételeit, és néhány költeményén keresztül rámutatott költészeté jellemző tulajdonságaira. A gyűlésen néhány költeményt is bemutatnak szavalóink, az Éneklő Csoport pedig a költő „Lassan tűnődve” című dalát adta elő, amelyet *Ottó Ferenc* zenésített meg.”

Ebbe a tájékozódási irányba otthonosan illeszkedtek az ekkoriban széles körben népszerű népi frók s más, a népi gondolattal rokonszenvező költők alkotásai. Részlet az 1941/42-i tanév beszámolójából: „A Képzőtársaságban a szavallatok során legtöbbször *Adyt*, *Petőfit* hallottunk, de szívesen szavallat *Sinka*, *Sértő*, *Reményik*, *Áprily*, *Erdélyi* és *József Attila* verseiből is. Négyszer balladát is hallottunk.”

Győrbe, a bencés gimnáziumba az 1936/37-i tanévben ért el az Éneklő Ifjúság mozgalmanak frissítő szele. Elkor hangzanak fel az iskolai énekkar előadásában az iskolai ünnepélyeken az első Kodály-művek s *Kodály* tanítványainak – főként a győri *Halmos Lászlónak* – remekművi énekkari darabjai. Jelentős esemény volt az iskola életében az 1941. február 22-én tartott *Erdélyi népdalest*, amelynek szervezésében szinte az egész gimnáziumi ifjúság részt vett. Így írt róla a beszámoló:

„Változatos egymásutánban gyönyörű csokorra való 36 – csupa Erdélyből való – népdal szerepelt, nagyrészt eredeti, népi egyszólamú alakokban, részben modern (*Bartók*, *Kodály*, *Bárdos*, *Pongráz*, *Nádasdy*) kánon- és többszólamú feldolgozásban. Gyermekkar, vegyeskar, férfikar, zenekar, hangszeres és énekes szólisták versengve hozták szívünkhöz közelebb a megannyi ősi csodát: a virágénekeket, katonadalokat, a »keserveseket«, a legszebb népballadákat és sok-sok tréfás nótát.”

S hogy a tanévnyitó-tanévzáró ünnepélyeket is átjárta az új szellem, jelzi például a sárospataki kollégium gimnáziumának 1939. június 18-i évzáró ünnepélyének műsora:

1. *Bárdos Lajos*: *Katonanóta*, *Veress Sándor*: *Ez a kislány* – énekkar. 2. *Villon-Faludy*: *Ballada* – szavallat *Kiss András* VI. oszt. tan. 3. *Siklós Albert*: *Kurucnóták* – főiskolai vonósnégyes. 4. *Mécs László*: *Egyszerű példa a varjakról* – szavallat *Vitányi Iván* IV. oszt. tan. 5. *Népdalcsokor* – előadja a regőcsoport. 6. *Részlet Rostand: A sasfiók* c. színművéből. Szereplők: *Metternich*:

Horváth István VII. oszt. tan. Flambeau: Pécsi Sándor VII. oszt. tan. 7. Liszt: Magyar ünnepi dal – énekkar. 8. Zárszót mond a maturandusok nevében: Deme László VIII. oszt. tanuló.

Hasonlóképpen az Éneklő Ifjúság programjának megfelelően népdalok, népdalfeldolgozások, az új magyar zeneszerzők kórusművei keretbezárták a pesti piarista gimnázium 1939. június 4-i tanévzáró ünnepélyét, amelyen az ünnepi beszédet *Teleki Pál* miniszterelnök, volt piarista diák mondta, *Mécs László* Kamaszok című versét pedig *Pilinszky János* VIII. osztályos tanuló szavalta.

Átmenet az átalakításhoz

A második világháború végén, 1945 tavaszán iskoláinkban egy új ünnepnap vált kötelezővé hivatalos miniszteri rendeletre: *május elseje*, a munka ünnepe. 1945. május 1-jén s a következő években is az állami, városi, egyházi iskolák diákjai mind részt vettek a település május elsejei felvonulásán.

1946-ban megünnepelték a háború befejezésének május 9-i ünnepét, de nem sokkal később ezt felváltotta *április 4-e* ismert tartalmú kötelező iskolai és országos ünnepe.

Az 1948/49-es tanévvel elkezdődött a hazai tanügy gyökeres átalakítása. Ebbe az is beletartozott, hogy új politikai ünnepek sokasága került az iskolákba, a múltból meghagyott néhány ünnepet pedig profanizáltak, laicizáltak, átpolitizáltak.

Az 1948–1990 közötti négy évtized hazai iskolai ünnepeinek ismertetése és tárgyilagos elemzése már egy másik tanulmány tárgya lehet.

